

колективу університету від ректора до студентів. На нашу думку, в успішній роботі університету велика заслуга перших директорів медінституту, в т.ч. Бриліанта Г.Д., які заклали кращі традиції провідного медичного ВУЗу України. Бриліанту Г.Д. ми завдячуємо чудовим морфологічним корпусом по вулиці Пирогова, студентським гуртожитком (нині навчальний корпус університету №2 по вул. В.Стуса), будинком викладачів по вул. Грушевського, терапевтичною клінікою на території лікарні ім.Пирогова. Не менше значення має його адміністративна принципівість, вимогливість до студентів, хоча це окремими викладачами та студентами трактувалося як спроба викликати незадоволення радянською владою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 1, спр. 3008, арк. 4-5; 2. Шаповал Ю.І. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії.- Київ, 1993. - С.210; 3. Державний архів Вінницької області (далі ДАВО), ф.Р.-6023, оп. 1, спр. 7159, арк.285; 4. ДАВО, ф.Р.-6023, оп. 1, спр. 6345, арк.173; 5. ДАВО, ф. П 136, оп. 53, спр. 413, арк.26.

Ю.О.Николаєць

СТАНОВИЩЕ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1941-1942 РР. ЗА ОЦІНКАМИ НІМЕЦЬКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Війна проти СРСР викликала у німецьких солдатів неоднозначні почуття. Маючи можливість на власні очі побачити життя українців, вони по-різному оцінювали становище на захоплених українських землях. Для більшості з них українці були лише ще одним підкореним народом. За даними відділу контррозвідки "Південь", більшість солдатів вермахту вбачали партизана чи не в кожному українцеві.¹ Принаймні саме до такого ставлення до населення України штовхала солдатів вермахту геббельсівська пропаганда. У той же час існувала категорія німецьких військовослужбовців, які вважали, що нерозумно репресіями відвертати від себе населення України, оскільки лояльність українців може знадобитися у майбутньому. І тільки невелика частина німецьких урядовців розпінювала мешканців України, як людей, з якими можна співробітничати.

Хоча вже пройшло багато років після завершення війни з Німеччиною, але в її історії залишилося ще багато недосліджених сторінок. У вітчизняній історичній літературі фактично не висвітлено, як окупанти сприймали життя населення України. Зовсім мало інформації про те, як висловлювалися загарбники стосовно побуту та звичок українців. Найбільше інформації, яка ілюструє становище на окупованих землях України, вдалося відшукати у щотижневих зведеннях німецьких охоронних дивізій та у звітах, які готували німецькі розвідники для вищого командування. Але ці джерела мають свою специфіку, яка визначає ступінь їхньої достовірності. Значна частина німецьких посадових осіб, які писали звіти про становище на окупованій території, намагалися подати справу так, ніби абсолютна більшість населення співчуває німецьким військам і готова співробітничати з ними для того, щоб "позбутися більшовицького ярма". Таке твердження не відповідало дійсності, оскільки у багатьох людей, які залишилися на тимчасово окупованій території, були родичі чи близькі люди у Червоній Армії. Тому турбота про долю радянських солдатів, які відступили з території України, займала не останнє місце в думках тих, хто залишився на окупованій території. Крім того, втілення у життя "нового порядку" аж ніяк не сприяло збереженню лояльного ставлення до окупантів.

Оцінки побуту і звичок українців є у матеріалах німецьких окупаційних органів влади, адже ці матеріали створювалися людьми, які найбільше спілкувалися з місцевим населенням окупованих територій і могли скласти власне враження про жителів цього краю.

Донесення німецьких розвідників про стан справ на окупованих землях України нерідко містять оригінальні думки стосовно того, який слід тут залишили десятиліття

панування більшовиків. Це стосується не тільки оцінки економічного чи політичного становища, а й побуту пересічних жителів. Найбільш аргументованими є висновки тих німецьких військовослужбовців, які свого часу брали участь у кампанії проти Росії у часи першої світової війни. Адже вони порівнювали становище українців у складі Російської імперії із тими порядками, які панували на землях України за більшовицького режиму. І хоча висновки цих людей були суб'єктивними, все ж вони допомагають всебічно оцінити становище на землях України у період окупації.

Ще перед початком бойових дій німці сформували для себе певний стереотип людей, з якими їм доведеться воювати на території Радянського Союзу. Значна частина представників вищих політичних кіл Німеччини мали надію, що після серйозних військових невдач радянська держава розпадеться.² Керівництво Німеччини було переконане, що суспільство, яке знаходиться під пресом терору, подібного до сталінського, не зможе встояти проти удару ззовні. За словами Альберта Шпеєра, який під час війни очолював військову промисловість "Третього Рейху", Гітлер, будучи переконаним у правильності своєї теорії "неповноцінності слов'янської раси", називав війну з нею не інакше, ніж "заняттям на ящику із піском".³ Однак не всі військові поділяли райдужні настрої фюрера. Так, начальник оперативного відділу ОКВ генерал Альфред Йодль не розраховував на успіх плану "Барбаросса".⁴ Командуючий групою армій "Південь" генерал-фельдмаршал Герд фон Рунштедт був з самого початку проти авантюри у Росії.⁵ З різкою критикою війни проти СРСР виступив у своєму меморандумі на ім'я фюрера начальник ОКВ генерал-фельдмаршал Вільгельм Кейтель.⁶ Однак тих, хто були проти війни із СРСР, було небагато.

Хоча вище німецьке командування на початку війни із СРСР мало надії на швидке переможне завершення бойових дій, однак, як свідчить генерал-полковник Г. Гудеріан, у польових командирів така впевненість значно зменшилася, коли вони на власні очі побачили, з якими труднощами їм потрібно буде боротися.⁷ Подібні думки висловлює у своєму оперативному донесенні й розвідник Головного командування фронтового тилу "Південь" д-р Перцборн. За його словами "не було нестачі раптовостям, коли німецькі збройні сили вступили у сутичку з цим [радянським] сфінксом". Цей розвідник визнавав, що Червона Армія виявилася набагато сильнішим противником, ніж це видавалося перед війною.⁸ Серед рядових бійців вермахту в основному панувала думка про те, що військова кампанія проти СРСР закінчиться швидкою перемогою. У той же час окремі солдати боялися початку війни, їх лякала думка про вторгнення на землі, про які вони чули стільки жахливого. Офіцери попереджували солдатів про те, що коли ті будуть спати у російських будинках, їх можуть покусати комахи, і взагалі там легко можна підхопити хворобу.⁹ Але тих, хто висловлював побоювання щодо майбутньої війни, як правило, піднімали на сміх.

Однак після початку бойових дій настрої німців поступово змінювалися. Змінювалося і ставлення їх до місцевих жителів. Солдати вермахту, що швидко просувалися, захоплюючи одне місто за іншим, відчували досить суперечливі відчуття і дивилися на своїх ворогів-комуністів, що боролися до кінця, із дивною сумішшю недовіри, презирства і навіть страху.¹⁰ За іншими даними, німецькі солдати спочатку сприймали війну проти СРСР як успішну військову кампанію. Так, для молодих солдатів Ваффен-СС кампанія 1941-1942 рр. запам'яталася як час стрімких наступів та приголомшливих перемог.¹¹

Оцінка німецькими військовослужбовцями становища на захопленій території України проводилася на початку війни якраз через призму перемог над Червоною Армією. Загальний тон цих оцінок нагадував поблажливий тон переможця, коли він описує становище тих, кого, як йому здається, він вже переміг, і справа полягає тільки в тому, щоб закріпити свій тріумф. Так само зверхньо загарбники порівнювали рівень життя українських і німецьких селян і робітників. Причому, це порівняння було не на користь

українців. З огляду на політику репресій і голодомору сталінського уряду такий результат порівняння видається цілком справедливим.

Аналізуючи національні відносини на землях України, окупанти підкреслювали, що між українцями та поляками мають місце досить натягнуті відносини. Українці західної частини України намагалися відтіснити поляків при створенні органів самоврядування за всіма позиціями. Українські робітники навіть відмовлялися працювати під керівництвом польських начальників. Тому польське населення намагалося деякий час знайти підтримку у німецьких військових властей шляхом підкреслено лояльного ставлення до них. Відкрита ворожнеча між українцями та поляками, заснована на прагненні встановлення свого впливу на західноукраїнських землях, мала місце вже з перших днів війни. Причому, працівники штабу 213-ї охоронної дивізії вважали, що поляки “значно інтелігентніші і працездатніші завдяки тому, що вони тривалий час утворювали вищий прошарок суспільства, краще працюють на багатьох місцях, ніж українці”.¹² З позиції загарбників гітлерівці порівнювали загальний рівень росіян і українців. У одному із повідомлень німецьких урядовців, датованому 20 вересня 1941 року, стверджувалося, що “українці, очевидно на основі сильного кровозмішування із німцями, переважають росіян у культурному відношенні”.¹³

У звіті уповноваженого команди д-ра Штумпа Теодора Роглера ілюструється становище та настрої німецького населення, що проживало на території України. Роглер констатував той факт, що фольксдойчі використовують кожен можливість для того, щоб “відірватися від землі”. Серед німецької молоді починається справжня втеча з села. Для того, щоб уникнути роботи у колгоспі, фольксдойчі прагнуть зайнятися іншою діяльністю, наприклад, працювати перекладачами, шоферами, служити в українській міліції. Роглер відзначав, що “фольксдойчі, а також більша частина українського сільського населення” виступають як проти колгоспів, так і проти запропонованого німцями общинного ведення сільськогосподарських робіт. За його словами українці твердили, що коли кожен зможе працювати на себе, то працювати будуть і вдень, і вночі з метою “знову стати на ноги”.¹⁴ Певне, що ті селяни, які розмовляли з Роглером про організацію праці у сільському господарстві на початку війни, і гадки не мали, що через деякий час німці значно розширять свою політику репресій і почнуть тисячами вивозити українців на примусові роботи до Німеччини.

Німці відзначали, що проведена більшовиками колективізація зайшла настільки далеко, що вона повністю знищила “приватно-капіталістичний характер укладу країни”. Тому велика частина населення прагнула до того, щоб якомога швидше повернути собі своє майно, яке ще можна було тим чи іншим чином забрати у нових власників. Начальник оперативного відділу “Південь” у своєму звіті від 7 вересня 1941 року вказував на труднощі у налагодженні мирного життя на території України, які були пов’язані, на його думку, із особливостями більшовицької економіки. Перш за все він критикував співвідношення між заробітною платою і цінами, обумовлене недосконалістю радянської економіки. Розбіжності у цінах на аграрну і промислову продукцію, а також різницю між офіційними і приватноторгівельними цінами (спекулятивною торгівлею) він пояснював лише існуванням “тиску на торгівлю” і відзначав, що сільське населення неохоче продає свої продукти. Люди, що проживають у сільській місцевості, віддають перевагу обміну продуктів харчування на промислові товари, оскільки у цій місцевості існує сильний “товарний голод”.¹⁵ Однак у цьому документі йдеться лише про один бік справи стосовно налагодження мирного життя на землях України. До цього слід додати, що селяни нерідко були змушені приховувати, а не продавати продовольство та цінні речі тому, що німецькі військовослужбовці були причетні до пограбування матеріальних цінностей на окупованих територіях. Офіційно кожен військовослужбовець міг вивозити з окупованих областей товарів на суму, що не перевищувала його грошове утримання. Причому, ці речі повинні були призначатися для домашнього господарства, а торгівля та обмін ними в середовищі військовослужбовців вермахту заборонявся.¹⁶ Напевне, вищі чиновники

боялися, що рядові солдати будуть грабувати підкорені райони у великих масштабах, і менше цінностей дістанеться різноманітним нацистським бонзам. Особливо жадібним був рейхсмаршал Г.Герінг, а серед військовослужбовців вермахту, що воювали на території України, “прославився” на ниві пограбування матеріальних цінностей генерал-фельдмаршал Манштейн.¹⁷ Такі дії вищих керівників були прикладом для солдатів, які, зневажаючи українців, грабували їхнє майно.

Своєрідними є оцінки ментальності мешканців України, зроблені німецькими військовослужбовцями. У донесенні німецької гарнізонної комендатури м.Умань від 15 серпня 1941 року відзначалося, що “із урахуванням любові до Батьківщини в українців і яскраво вираженої свідомості сім’ї надзвичайно важко пробуджувати у них бажання працювати далеко від рідної домівки, тим більше, що депортації, які проводилися більшовиками, все ще свіжі у пам’яті і жахають людей. Навіть лозунг “Ми звільним вас від ярма більшовизму” не може більше служити направляючим принципом, якщо одночасно не вдасться уникнути, принаймні у психологічному плані, враження, що тут було замінене одне ярмо на інше”.¹⁸ На початку 1942 року органи німецької окупаційної влади називали українців “хитрим народом, який не бажає працювати”, причому відзначалося, що хоча вербування робітників для Рейху завершене, частина українців виступає проти нього, порівнюючи ці заходи німців із висилкою до Сибіру за більшовиків.¹⁹ Безперечно, подібні твердження німецьких чиновників свідчать, що населення України зовсім не бажало їхати працювати до Рейху, не довіряючи обіцянкам загарбників про краще життя у Німеччині для остарбайтерів.

Аналізуючи становище на території України, оперативний відділ вермахту у зведенні № 19 за травень 1942 року відзначав, що “широко розповсюджена думка про те, що українці ліниві, у загальному значенні цього слова неточна”. Німці відзначали, що восени 1941 року більша частина врожаю була зібрана українцями без допомоги техніки, а у більшості районів було оброблено до 80 % землі. Завойовники підкреслювали, що “жінки в Україні працюють більше, ніж чоловіки. У містах, як і всюди, є ліниві елементи, але сільське населення, особливо жінки, старанно і ефективно працюють”.²⁰ Оцінюючи можливості використання праці українців для потреб Рейху, офіцери німецької 197 польової комендатури у своєму донесенні від 15 грудня 1941 року обурювалися тим, що “надто негативний вплив справляють численні церковні свята, оскільки у ці дні населення не бажає працювати”.²¹ Загалом у багатьох документах, де аналізувалося ставлення українців до праці, німці відзначали насамперед відсутність у мешканців цього краю пунктуальності, чіткої організованості у проведенні роботи, але в той же час загарбники зазначали, що українці добре працюють, коли знають, що результати цієї праці будуть належати їм і більше нікому.

У донесенні 454-ї охоронної дивізії від 3 жовтня 1941 року йшлося про те, що населення не чинить опору існуючому порядку. Страх перед можливим поверненням більшовиків стримує людей від активного співробітництва. Сільське населення сумлінно займається збиранням врожаю і, наскільки дозволяють засоби, обробкою землі у найважчих умовах. У більшості випадків населення підкоряється вказівкам призначених бургомістрів. Мали місце випадки поновлення підприємств і виявлення бажання влаштуватися на роботу. У той же час спостерігаються випадки суперництва між фольксдойчами і українцями.²² Існування суперництва між цими категоріями осіб, що проживали на території України, видається цілком об’єктивним. Адже нерідко фольксдойчі зверхньо ставилися до українського населення, отримуючи у відповідь як мінімум боротьбу за посади у органах місцевого самоврядування. У той же час існували села, які обрали своїми старостами саме осіб німецької національності з метою таким чином продемонструвати лояльність до нової влади.

Характеризуючи настрої населення центральної і східної частини України, відділ контррозвідки “Південь” відзначав “слухняність українців”. У секретному донесенні цього відділу стверджувалось, що панування комуністів підготувало сприятливі умови для

створення німецької адміністрації, оскільки населення звикло бути слухняним, воно не висувало ніяких національно-політичних вимог, “внаслідок втілення у життя п’ятирічних планів у нього надзвичайно низький життєвий рівень і тому воно легко пристосовується до суворих необхідностей воєнного часу”. Офіцери, які склали цей документ, закликали своїх співвітчизників “не переносити своє незадоволення цією країною на населення, яке зайняте турботами свого голодного існування і знаходиться перед загрозою суворої зими”. Причому, подібні застереження підкріплювалися твердженням про те, що місцеве населення з давніх часів звикло до нелегальної боротьби, бо партизанський рух “існує тут вже сторіччя”.²³

З приводу так званої “слухняності українців” Генеральний комісар Києва підкреслював цікавість того факту, що у радянських прокламаціях чи оголошеннях найчастіше були відсутніми погрози покарання у разі невиконання положень, що проголошувалися. Але, на його думку, в цьому не було ніякої необхідності, оскільки радянські громадяни точно знали, що невиконання того, що вимагалось, тягло за собою обвинувачення у приналежності до “ворогів народу”. А таке обвинувачення означало смерть або, у крайньому випадку, висилку. Нацистський урядовець обурювався тим, що німецькі накази чи розпорядження хоча й містять загрози покарань у разі невиконання вимог, але німці не можуть втілити ці погрози у життя, чим породжують зневагу в українців, що звикли до терору більшовиків.²⁴ Тут слід зазначити, що терор окупантів мав би набагато більший розмах, якби вони мали можливість розташувати свої гарнізони в усіх населених пунктах на захоплених територіях. А оскільки такої можливості під час війни не було, то їм доводилося спиратися на загони поліції, створені переважно з місцевих жителів. А щодо репресій з боку більшовицької влади, то вони були на користь гітлерівській пропаганді, яка мала успіх серед людей, що постраждали внаслідок сталінських “чисток”.

В Інструкції рейхскомісаріату “Україна” поряд із вказівками стосовно “тісного приєднання” східних територій до Рейху міститься характеристика так званого “більшовицького спадку”, який залишився тут після відступу Червоної армії. Мова йде насамперед про адміністративне управління та економіку. Німці зазначали, що після укріплення своїх позицій більшовики за старим московським зразком знову намагалися всіма засобами насадити серед українців побільше російських чиновників. Двадцятилітнє переслідування української національної ідеї призвело до “нового скорочення сил української народної волі”. Смерть від голоду мільйонів людей важко відбилася на біологічній субстанції.²⁵

Німецький розвідник Ганс Кох вважав, що політика влади Рад виходила з того, що національний патріотизм повинен розчинитися внаслідок створення радянського патріотизму, пофарбованого у великоросійський. Цей німецький розвідник переконував, що нещадне знищення більшовиками національної самосвідомості українського народу було пов’язане з неодноразовими повстаннями українців, приборкати яких вдалося лише шляхом створення штучного голоду у 1932-1933 роках. Українські лідери ліквідовувалися під час численних судових процесів, сильний в економічному плані прошарок селянства знищили під час колективізації, а міста були повністю русифіковані. За часів панування більшовиків практично зник з ужитку національний український одяг. Причому, німці пояснювали це тим, що населення України жило, у їхньому розумінні, надзвичайно бідно, і люди не мали можливості придбати такий одяг, який вони хотіли. У донесенні Коха відзначалося, що національно свідомі інтелігенція не була спочатку помітною для німців з двох причин. По-перше, велика частина представників української інтелігенції знаходилася на початку панування окупантів у лавах Червоної Армії чи у німецьких таборах як військовополонені. Німці передбачали, що у випадку, якщо під дією націоналістичної пропаганди самосвідомість українців підніметься на більш високий рівень, то представники інтелігенції повернуться до рідних осель, щоб взяти участь у створенні національних органів влади. Другою причиною “непомітності” українських

інтелігентів для окупаційної влади було те, що вони за своїм одягом практично відрізнялися від робітників та селян, бо в Україні, на відміну від Німеччини, ці категорії населення у той час вдягалися приблизно однаково. У 1941 році поняття “українська держава” було занадто “приглушеним”. Адже всі три спроби утворення національної держави у 1917-1920 роках не досягли бажаного результату. А те, що залишилося від української “незалежності” в рамках СРСР, не вийшло поза масштаби “комуністичної провінції”, і тільки об’єднання етнічних українських земель після 1939 року було, на думку Коха, радісною подією в історії українського народу останнього часу. Причому, він відзначав, що саме “приглушеність української свідомості по відношенню до своєї державності є найкращою передумовою для політичної форми німецьких претензій на керівництво у цьому регіоні”.²⁶

Про рівень цих претензій красномовно йдеться в “Інструкції з питань проведення німецької політики на Україні”. У цьому документі наголошується, що поки український народ буде вести себе по відношенню до Німеччини по-дружньому і буде готовий до співробітництва під керівництвом німецької адміністрації у проведенні сільськогосподарських робіт, німецька сторона повинна виявляти прихильність до українців. Щодо претензій українців стосовно передачі частини території України Румунії рекомендувалося відповідати, що Україна “врятована за допомогою німецької крові і тому Німеччина залишає за собою право розпоряджатися областями України у відповідності із загальними політичними вимогами”.²⁷ Фактично німці не рахувалися із етнічними особливостями завойованої території і розпоряджалися нею з позиції завойовників так, як їм було вигідно, розвінчуючи тим самим міф про “визволення України” від більшовицького панування, адже українці отримували таким чином лише нових пригноблювачів.

Неординарною, відповідно до оцінок німецьких військовослужбовців, була ситуація на території центральної та східної частин України, яку у німецьких зведеннях нерідко називали “староруською територією”. У донесенні 213-ї охоронної німецької дивізії у липні 1941 року дещо зверхньо констатувався той факт, що при вступі німецьких військ на територію “староруської області” сільське населення не було вороже настроєно по відношенню до них і виявляло готовність до співробітництва. У цьому ж документі відзначалося, що досить помітним було зниження життєвого рівня населення західної частини України за часів панування більшовиків і частина українців чекала, що німці принесуть поліпшення в соціальному житті. Політикою ці люди практично не цікавилися, а ідея самостійної України ще не знайшла відповідного ґрунту.²⁸ Начальник оперативного відділу “Південь” 10 серпня 1941 року відзначав, що “основна маса місцевого населення справляє байдуже враження”.²⁹

Подібна аполітичність населення відзначалася німецькими спецслужбами й пізніше. Так, характеризуючи настрої населення м.Київ під час візиту А.Розенберга у 1943 році, вони відзначали, що більшість людей залишилися байдужими до агітації націоналістів стосовно проголошення незалежності України цим німецьким чиновником.³⁰ Таке становище на території України можна пояснити тим, що українці тривалий час не мали власної держави. Не останню роль тут відіграли і заходи по русифікації, що проводилися на українських землях у часи панування царизму та знищення значної частини українських національних лідерів у період громадянської війни та репресій сталінського режиму.

Дали німці свою оцінку і системі освіти на завойованих землях. Так, Генеральний комісар Києва писав, що українські середні школи та вузи зовсім не були схожі на подібні заклади у Німеччині. Це були лише чисто професійні школи, де учні набували максимально широких знань у спеціальних галузях, обмежуючи свої знання у сфері загальноосвітніх дисциплін. За такої шкільної системи більшовизму було важливо лише отримання висококваліфікованих працівників для всіх галузей. Підвищення загальноосвітнього рівня шляхом розповсюдження знань за допомогою максимальної

кількості загальноосвітніх дисциплін більшовиків не цікавило. Однак, як із сумом констатували німці, багаторічний курс навчання у школах надавав можливість більшовицькій державі найкращі можливості для того, щоб із наймолодшого віку і протягом багатьох років втискувати у розум молоді більшовицьке вчення.³¹ У той же час самі німці не були зацікавлені у тому, щоб створити на території України потужну мережу освітніх закладів. Так, у донесенні 454-ї німецької охоронної дивізії від 4 жовтня 1941 року йшлося про те, що військова адміністрація свідомо відмовлялась від сприяння поновленню шкільних занять, оскільки "поки не вдалося провести перевірку викладацького складу, а попередні навчальні матеріали не можуть бути використані внаслідок того, що там містяться положення більшовицької пропаганди. Крім того, більшість шкільних будинків служить як військові казарми і певно буде служити у такій ролі ще тривалий час".³²

Загалом беззаперечно можна погодитися з висновками німців щодо наслідків зниження рівня життя українців у часи панування більшовиків, знищення українських національних лідерів. Окупанти вдало помітили особливості організації праці українців. Таким чином, з німецькими оцінками становища на українських землях можна погоджуватися чи сперечатися, але вони містять цікавий матеріал про життя та побут місцевих жителів і відкидати ці оцінки лише через те, що вони належать колишнім противникам у війні, не варто.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів України (далі – ЦДАВО України), ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 38, арк. 73; 2. Типпельскірх К. История второй мировой войны.-М.: Полигон, 1998.-С. 239-240; 3. Шпеер А. Воспоминания.-Смоленск: Русич, 1998.-С. 423; 4. Митчем С., Мюллер Дж. Командиры «Третьего Рейха».-Смоленск: Русич, 1997.-С. 34; 5. Митчем С. Фельдмаршалы Гитлера и их битвы.-Смоленск: Русич, 1998.-С. 166; 6. Энциклопедия Третьего Рейха.-М.: ЛОКИД-МИФ, 1996.-С. 254; 7. Гудериан Г. Воспоминания солдата.-Смоленск: Русич, 1998.-С. 293; 8. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 146, арк. 62-68; 9. Бивор Э. Сталинград /Пер. с англ. А.Жеребилова, А.Коноплева, А.Марченко, А.Фельдшера.-Смоленск: Русич, 1999.-С. 20-21; 10. Бивор Э. Сталинград.-Смоленск: Русич, 1999.-С. 42; 11. Уильямсон Г. СС – инструмент террора.-Смоленск: Русич, 1999.-С. 133; 12. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 156, арк.203; 13. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 38, арк. 109; 14. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України), ф. 57, оп. 4, спр. 110, арк. 61-62; 15. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 150, арк. 71; 16. ЦДАВО України, ф. 3206, оп. 1, спр. 99, арк. 1-2; 17. Зинич М.С. Деятельность оперативного штаба А.Розенберга по вывозу культурных ценностей из СССР // Отечественная история.-1999.-№ 4.-С.166; 18. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 156, арк. 273; 19. ЦДАГО України, ф. 57, оп. 4, спр. 106, арк. 4; 20. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 38, арк. 2; 21. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 156, арк. 72; 22. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 151, арк. 107; 23. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 38, арк. 66-68; 24. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 6, арк.337; 25. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 38, арк. 87; 26. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 38, арк. 62-65; 27. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 38, арк. 115; 28. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 156, арк. 204-213; 29. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 2, спр. 150, арк. 3; 30. ЦДАВО України, ф. 3676, оп. 1, спр. 27, арк. 103; 31. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 6, арк. 333; 32. ЦДАВО України, ф. КМФ 8, оп. 2, спр. 151, арк. 113.

І.П. Мельничук, Л.С. Мельничук

НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКИЙ ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ У ВІННИЦІ

З 19 липня 1941 р. до 20 березня 1944 р. м. Вінниця перебувала під тимчасовою окупацією німецько-фашистських військ. Більше 970 днів (32 місяці) тривала ця трагічна сторінка в історії нашого міста¹. У Вінниці, як і в інших тимчасово окупованих українських містах і селах, був встановлений жорстокий режим кривавого терору, грабежів та знущань над жителями. У перших же наказах начальника Вінницької жандармерії вказувалось, що жандармські пости можуть проводити страти без усякого дозволу². Для цього окупанти створили величезний апарат насильства та грабування. Уже 9 серпня 1941 р. гітлерівці утворили у Вінниці обласну управу³, 1 листопада – міську управу⁴, а згодом – сільські управи.